

Základy matematické analýzy

Primitivní funkce

Jitka Hrabáková¹, Tomáš Kalvoda², Ivo Petr³

¹jitka.hrabakova@fit.cvut.cz ²tomas.kalvoda@fit.cvut.cz, ³ivo.petr@fit.cvut.cz,

Katedra aplikované matematiky
Fakulta informačních technologií
České vysoké učení technické v Praze

4. září 2019
ZS 2018/2019

Hlavní body

- 1 Neurčitý integrál
- 2 Integrace per partes
- 3 Věty o substituci v neurčitém integrálu
- 4 Další příklady

Hlavní body

- 1 Neurčitý integrál
- 2 Integrace per partes
- 3 Věty o substituci v neurčitém integrálu
- 4 Další příklady

Primitivní funkce

Definice (primitivní funkce / *antiderivative*):

Nechť funkce f je definována na intervalu (a, b) , kde $-\infty \leq a < b \leq +\infty$. Funkci F splňující podmínku

$$F'(x) = f(x) \text{ pro každé } x \in (a, b)$$

nazýváme **primitivní funkcí** k funkci f na intervalu (a, b) .

Poznámka:

Z definice ihned plyne, že F je diferencovatelná v každém bodě intervalu (a, b) a tedy je i spojitá na (a, b) .

Primitivní funkce

Příklad.

Funkce $F(x) = x^3$ je primitivní funkcí k funkci $f(x) = 3x^2$ na libovolném intervalu (a, b) .

Primitivní funkce

Příklad.

Funkce $F(x) = x^3$ je primitivní funkcí k funkci $f(x) = 3x^2$ na libovolném intervalu (a, b) .

Příklad.

Funkce $F(x) = \ln x$ je primitivní funkcí k funkci $f(x) = \frac{1}{x}$ na libovolném intervalu $(a, b) \subset (0, +\infty)$.

Primitivní funkce

Příklad.

Funkce $F(x) = x^3$ je primitivní funkcí k funkci $f(x) = 3x^2$ na libovolném intervalu (a, b) .

Příklad.

Funkce $F(x) = \ln x$ je primitivní funkcí k funkci $f(x) = \frac{1}{x}$ na libovolném intervalu $(a, b) \subset (0, +\infty)$.

Příklad.

Funkce $F(x) = \operatorname{arctg} x$ je primitivní funkcí k funkci $f(x) = \frac{1}{1+x^2}$ na libovolném intervalu (a, b) .

(Ne)jednoznačnost primitivní funkce

Věta:

Nechť F je primitivní funkcí k funkci f na intervalu (a, b) . Pak G je primitivní funkcí k funkci f na intervalu (a, b) právě tehdy, když existuje konstanta $c \in \mathbb{R}$ taková, že

$$G(x) = F(x) + c, \quad \text{pro každé } x \in (a, b).$$

(Ne)jednoznačnost primitivní funkce

Věta:

Nechť F je primitivní funkcí k funkci f na intervalu (a, b) . Pak G je primitivní funkcí k funkci f na intervalu (a, b) právě tehdy, když existuje konstanta $c \in \mathbb{R}$ taková, že

$$G(x) = F(x) + c, \quad \text{pro každé } x \in (a, b).$$

Důkaz.

Pokud F a G jsou funkce primitivní k f na intervalu (a, b) , potom

$$(F - G)'(x) = F'(x) - G'(x) = f(x) - f(x) = 0, \quad \text{pro všechna } x \in (a, b).$$

Funkce $F - G$ je proto konstantní na intervalu (a, b) .

(Ne)jednoznačnost primitivní funkce

Věta:

Nechť F je primitivní funkcí k funkci f na intervalu (a, b) . Pak G je primitivní funkcí k funkci f na intervalu (a, b) právě tehdy, když existuje konstanta $c \in \mathbb{R}$ taková, že

$$G(x) = F(x) + c, \quad \text{pro každé } x \in (a, b).$$

Důkaz.

Pokud F a G jsou funkce primitivní k f na intervalu (a, b) , potom

$$(F - G)'(x) = F'(x) - G'(x) = f(x) - f(x) = 0, \quad \text{pro všechna } x \in (a, b).$$

Funkce $F - G$ je proto konstantní na intervalu (a, b) .

Naopak, je-li $G(x) = F(x) + c$, pro libovolné $x \in (a, b)$, pak $G'(x) = F'(x)$. □

Neurčitý integrál

Definice (neurčitý integrál / *indefinite integral*):

Nechť k funkci f existuje primitivní funkce na intervalu (a, b) . Množinu všech primitivních funkcí k funkci f na (a, b) nazýváme **neurčitým integrálem** a značíme jej $\int f$ nebo $\int f(x) dx$.

Neurčitý integrál

Definice (neurčitý integrál / *indefinite integral*):

Nechť k funkci f existuje primitivní funkce na intervalu (a, b) . Množinu všech primitivních funkcí k funkci f na (a, b) nazýváme **neurčitým integrálem** a značíme jej $\int f$ nebo $\int f(x) dx$.

Poznámka (Terminologie):

Najdeme-li k f primitivní funkci F v intervalu (a, b) , zapisujeme tento fakt obvykle

$$\int f(x) dx = F(x) + c.$$

Funkci f nazýváme **integrovanou funkcí**, x **integrační proměnnou** a c **integrační konstantou**. Úkolu určit $\int f(x) dx$ říkáme „najít primitivní funkci k f “, nebo „vypočítat integrál z f “, nebo „integrovat f “.

Existence primitivní funkce

Poznámka:

- Je-li funkce g diferencovatelná na intervalu (a, b) , pak přímo z definice plyne

$$\int g'(x) \, dx = g(x) + c, \quad x \in (a, b).$$

Existence primitivní funkce

Poznámka:

- Je-li funkce g diferencovatelná na intervalu (a, b) , pak přímo z definice plyne

$$\int g'(x) dx = g(x) + c, \quad x \in (a, b).$$

- Má-li funkce f primitivní funkci na intervalu (a, b) , potom opět přímo z definice plyne

$$\left(\int f \right)'(x) = f(x), \quad x \in (a, b).$$

Existence primitivní funkce

Poznámka:

- Je-li funkce g diferencovatelná na intervalu (a, b) , pak přímo z definice plyne

$$\int g'(x) dx = g(x) + c, \quad x \in (a, b).$$

- Má-li funkce f primitivní funkci na intervalu (a, b) , potom opět přímo z definice plyne

$$\left(\int f \right)'(x) = f(x), \quad x \in (a, b).$$

Věta (Postačující podmínka pro existenci primitivní funkce):

Nechť funkce f je spojitá na intervalu (a, b) . Pak funkce f má na tomto intervalu primitivní funkci.

Primitivní funkce elementárních funkcí...

Ze znalosti derivací můžeme ihned sestavit tabulku primitivních funkcí:

vzorec	interval, parametry
$\int x^n dx = \frac{x^{n+1}}{n+1} + C$	$x \in \mathbb{R}, n \in \mathbb{N}_0$
$\int x^n dx = \frac{x^{n+1}}{n+1} + C$	$x \in \mathbb{R} \setminus \{0\}, n \in \mathbb{Z}, n \leq -2$
$\int x^\alpha dx = \frac{x^{\alpha+1}}{\alpha+1} + C$	$x \in (0, +\infty), \alpha \notin \mathbb{Z}$
$\int \frac{1}{x} dx = \ln x + C$	$x \in \mathbb{R} \setminus \{0\}$
$\int a^x dx = \frac{a^x}{\ln a} + C$	$x \in \mathbb{R}, a > 0 \text{ a } a \neq 1$
$\int \sin(x) dx = -\cos(x) + C$	$x \in \mathbb{R}$

... pokračování

vzorec	interval, parametry
$\int \cos(x) \, dx = \sin(x) + C$	$x \in \mathbb{R}$
$\int \frac{1}{\cos^2(x)} \, dx = \operatorname{tg}(x) + C$	$x \in \left(-\frac{\pi}{2} + k\pi, \frac{\pi}{2} + k\pi\right), k \in \mathbb{Z}$
$\int \frac{1}{\sin^2(x)} \, dx = -\operatorname{cotg}(x) + C$	$x \in (k\pi, \pi + k\pi), k \in \mathbb{Z}$
$\int \frac{1}{\sqrt{1-x^2}} \, dx = \arcsin(x) + C$	$x \in (-1, 1)$
$\int \frac{1}{1+x^2} \, dx = \operatorname{arctg}(x) + C$	$x \in \mathbb{R}$

Základní pravidla pro integrování

Věta:

Nechť F , resp. G , je primitivní funkce k funkci f , resp. g , na intervalu (a, b) a nechť $\alpha \in \mathbb{R}$. Pak

Základní pravidla pro integrování

Věta:

Nechť F , resp. G , je primitivní funkce k funkci f , resp. g , na intervalu (a, b) a nechť $\alpha \in \mathbb{R}$. Pak

- $F + G$ je primitivní funkcí k funkci $f + g$ na intervalu (a, b) ,

Základní pravidla pro integrování

Věta:

Nechť F , resp. G , je primitivní funkce k funkci f , resp. g , na intervalu (a, b) a nechť $\alpha \in \mathbb{R}$. Pak

- $F + G$ je primitivní funkcí k funkci $f + g$ na intervalu (a, b) ,
- αF je primitivní funkcí k funkci αf na intervalu (a, b) .

Základní pravidla pro integrování

Věta:

Nechť F , resp. G , je primitivní funkce k funkci f , resp. g , na intervalu (a, b) a nechť $\alpha \in \mathbb{R}$. Pak

- $F + G$ je primitivní funkcí k funkci $f + g$ na intervalu (a, b) ,
- αF je primitivní funkcí k funkci αf na intervalu (a, b) .

Důkaz.

Plyne ihned z pravidla po derivaci součtu funkcí a konstantního násobku funkce.

Základní pravidla pro integrování

Věta:

Nechť F , resp. G , je primitivní funkce k funkci f , resp. g , na intervalu (a, b) a nechť $\alpha \in \mathbb{R}$. Pak

- $F + G$ je primitivní funkcí k funkci $f + g$ na intervalu (a, b) ,
- αF je primitivní funkcí k funkci αf na intervalu (a, b) .

Důkaz.

Plyne ihned z pravidla po derivaci součtu funkcí a konstantního násobku funkce. □

Poznámka:

Větu symbolicky zapisujeme a při výpočtech využíváme takto:

$$\int (f + g) = \int f + \int g \quad \text{a} \quad \int (\alpha f) = \alpha \int f.$$

Příklad

Příklad.

Vypočtěte

$$\int \left(4x^2 - \frac{1}{x} + \frac{1}{\sqrt[3]{x^2}} \right) dx.$$

Příklad

Příklad.

Vypočtěte

$$\int \left(4x^2 - \frac{1}{x} + \frac{1}{\sqrt[3]{x^2}} \right) dx.$$

$$\begin{aligned} \int \left(4x^2 - \frac{1}{x} + \frac{1}{\sqrt[3]{x^2}} \right) dx &= 4 \int x^2 dx - \int \frac{1}{x} dx + \int x^{-2/3} dx = \\ &= 4 \cdot \frac{x^3}{3} - \ln |x| + \frac{x^{1/3}}{1/3} + C = \frac{4}{3}x^3 - \ln |x| + 3x^{1/3} + C. \end{aligned}$$

Příklad

Příklad.

Vypočtěte

$$\int (2^x + 3^x)^2 dx.$$

Příklad

Příklad.

Vypočtěte

$$\int (2^x + 3^x)^2 dx.$$

$$\begin{aligned}\int (2^x + 3^x)^2 dx &= \int (2^{2x} + 2 \cdot 2^x \cdot 3^x + 3^{2x}) dx = \\ &= \int 4^x dx + 2 \int 6^x dx + \int 9^x dx = \\ &= \frac{4^x}{\ln 4} + 2 \cdot \frac{6^x}{\ln 6} + \frac{9^x}{\ln 9} + C.\end{aligned}$$

Hlavní body

- 1 Neurčitý integrál
- 2 Integrace per partes
- 3 Věty o substituci v neurčitém integrálu
- 4 Další příklady

Integrace per partes

Věta (Per partes / *integration by parts*):

Nechť funkce f je diferencovatelná v intervalu (a, b) a G je primitivní funkce k funkci g na intervalu (a, b) a konečně nechť existuje primitivní funkce k funkci $f'G$. Potom existuje primitivní funkce k funkci fg a platí

$$\int fg = fG - \int f'G.$$

Integrace per partes

Věta (Per partes / integration by parts):

Nechť funkce f je diferencovatelná v intervalu (a, b) a G je primitivní funkce k funkci g na intervalu (a, b) a konečně nechť existuje primitivní funkce k funkci $f'G$. Potom existuje primitivní funkce k funkci fg a platí

$$\int fg = fG - \int f'G.$$

Důkaz.

Tvrzení věty můžeme přímo ověřit derivováním

$$\left(fG - \int f'G\right)' = (fG)' - f'G = f'G + fG' - f'G = fG' = fg.$$

Všimněte si, že ve výpočtu jsme použili pravidlo pro derivování součinu dvou funkcí. □

Integrace per partes

Poznámka:

- „per partes“, česky „po částech“.
- Umožňuje integrovat **některé** součiny funkcí. Srovnejte obtížnost s výpočtem derivace součinu funkcí.

Aby bylo jasné jak per partes používáme budeme v následujících výpočtech používat jednoduchou notaci:

$$\int fg = \left| \begin{array}{c} f \\ g \end{array} \right| =$$

Integrace per partes

Poznámka:

- „per partes“, česky „po částech“.
- Umožňuje integrovat **některé** součiny funkcí. Srovnajte obtížnost s výpočtem derivace součinu funkcí.

Aby bylo jasné jak per partes používáme budeme v následujících výpočtech používat jednoduchou notaci:

$$\int fg = \left| \begin{array}{c} f \\ \downarrow \\ f' \end{array} \quad \begin{array}{c} g \\ \downarrow \\ G \end{array} \right| =$$

Integrace per partes

Poznámka:

- „per partes“, česky „po částech“.
- Umožňuje integrovat **některé** součiny funkcí. Srovnajte obtížnost s výpočtem derivace součinu funkcí.

Aby bylo jasné jak per partes používáme budeme v následujících výpočtech používat jednoduchou notaci:

$$\int fg = \left| \begin{array}{cc} f & g \\ f' & G \end{array} \right| = fg$$

Integrace per partes

Poznámka:

- „per partes“, česky „po částech“.
- Umožňuje integrovat **některé** součiny funkcí. Srovnajte obtížnost s výpočtem derivace součinu funkcí.

Aby bylo jasné jak per partes používáme budeme v následujících výpočtech používat jednoduchou notaci:

$$\int fg = \left| \begin{array}{cc} f & g \\ f' & \text{---} G \end{array} \right| = \textcolor{red}{f}G - \int \textcolor{blue}{f}'G.$$

Příklady

Příklad.

Vypočtěte neurčitý integrál $\int x \sin x \, dx$.

Příklady

Příklad.

Vypočtěte neurčitý integrál $\int x \sin x \, dx$.

Řešení:

$$\begin{aligned} \int x \sin x \, dx &= \left| \begin{array}{ll} f(x) = x & g(x) = \sin x \\ f'(x) = 1 & G(x) = -\cos x \end{array} \right| = -x \cos x + \int \cos x \, dx = \\ &= -x \cos x + \sin x + C. \end{aligned}$$

Příklady

Příklad.

Vypočtěte neurčitý integrál $\int x \sin x \, dx$.

Řešení:

$$\begin{aligned} \int x \sin x \, dx &= \left| \begin{array}{ll} f(x) = x & g(x) = \sin x \\ f'(x) = 1 & G(x) = -\cos x \end{array} \right| = -x \cos x + \int \cos x \, dx = \\ &= -x \cos x + \sin x + C. \end{aligned}$$

Připomeňme, že výsledek můžeme snadno ověřit:

$$(-x \cos x + \sin x + C)' = -\cos x + x \sin x + \cos x + 0 = x \sin x.$$

Příklady

Příklad.

Vypočtěte neurčitý integrál $\int x^2 e^x dx$.

Příklady

Příklad.

Vypočtete neurčitý integrál $\int x^2 e^x dx$.

Nyní je potřeba per partes použít dvakrát.

$$\begin{aligned}\int x^2 e^x dx &= \begin{vmatrix} x^2 & e^x \\ 2x & e^x \end{vmatrix} = x^2 e^x - \int 2x e^x dx = x^2 e^x - 2 \int x e^x dx = \\ &= \begin{vmatrix} x & e^x \\ 1 & e^x \end{vmatrix} = x e^x - \int e^x dx = x e^x - e^x + C = \\ &= (x^2 - 2x + 2) e^x + C.\end{aligned}$$

Příklady

Příklad.

Vypočtete neurčitý integrál $\int \operatorname{arctg} x \, dx$.

Příklady

Příklad.

Vypočtete neurčitý integrál $\int \operatorname{arctg} x \, dx$.

Integrand sice na první pohled není ve tvaru součinu, ale můžeme postupovat následovně:

$$\begin{aligned} \int \operatorname{arctg} x \, dx &= \int \underset{\frac{1}{1+x^2}}{\color{red}1} \cdot \operatorname{arctg} x \, dx = \left| \begin{array}{cc} \operatorname{arctg} x & \color{red}1 \\ \frac{1}{1+x^2} & x \end{array} \right| = x \operatorname{arctg} x - \int \frac{x}{1+x^2} \, dx = \\ &= x \operatorname{arctg} x - \frac{1}{2} \int \underbrace{\frac{2x}{1+x^2}}_{(\ln(1+x^2))'} \, dx = x \operatorname{arctg} x - \frac{1}{2} \ln(1+x^2) + C. \end{aligned}$$

Hlavní body

- 1 Neurčitý integrál
- 2 Integrace per partes
- 3 Věty o substituci v neurčitém integrálu
- 4 Další příklady

Substituce v neurčitém integrálu (v1)

Věta (O substituci I):

Nechť pro funkce f a φ platí

- ① f má primitivní funkci F na intervalu (a, b) ,
- ② φ je na intervalu (α, β) diferencovatelná,
- ③ $\varphi((\alpha, \beta)) \subset (a, b)$.

Pak funkce $f(\varphi(x)) \cdot \varphi'(x)$ má primitivní funkci na intervalu (α, β) a platí

$$\int f(\varphi(x)) \cdot \varphi'(x) dx = F(\varphi(x)) + C.$$

Substituce v neurčitém integrálu (v1)

Důkaz.

F je primitivní funkcí k funkci f , tj. $F'(x) = f(x)$ pro každé $x \in (a, b)$. Podle věty o derivaci složené funkce dostaneme

$$(F \circ \varphi)'(x) = F'(\varphi(x)) \cdot \varphi'(x) = f(\varphi(x)) \cdot \varphi'(x),$$

pro každé $x \in (\alpha, \beta)$.

Substituce v neurčitém integrálu (v1)

Důkaz.

F je primitivní funkcí k funkci f , tj. $F'(x) = f(x)$ pro každé $x \in (a, b)$. Podle věty o derivaci složené funkce dostaneme

$$(F \circ \varphi)'(x) = F'(\varphi(x)) \cdot \varphi'(x) = f(\varphi(x)) \cdot \varphi'(x),$$

pro každé $x \in (\alpha, \beta)$. □

Poznámka:

Jedná se vlastně o „derivaci složené funkce naruby“.

Příklad

Příklad.

Vypočtěte

$$\int \frac{1}{x^2} \sin \frac{1}{x} \, dx.$$

Příklad

Příklad.

Vypočtěte

$$\int \frac{1}{x^2} \sin \frac{1}{x} dx.$$

Použijeme substituci $y = \varphi(x) = \frac{1}{x}$. Potom $\varphi'(x) = -\frac{1}{x^2}$. Proto

$$\int \underbrace{\frac{1}{x^2}}_{-\varphi'(x)} \sin \underbrace{\frac{1}{x}}_{\varphi(x)} dx = - \int \sin y dy = \cos y + C = \cos \frac{1}{x} + C.$$

Příklad.

Nalezněte primitivní funkci k funkci $f(x) = \operatorname{tg}(x)$ na intervalu $J = \left(\frac{\pi}{2}, \frac{3\pi}{2}\right)$.

Příklad.

Nalezněte primitivní funkci k funkci $f(x) = \operatorname{tg}(x)$ na intervalu $J = \left(\frac{\pi}{2}, \frac{3\pi}{2}\right)$.

Funkce f je na intervalu J spojitá a má zde tedy primitivní funkci. Nejprve upravme integrand

$$\int \operatorname{tg} x \, dx = \int \frac{\sin(x)}{\cos(x)} dx = - \int \frac{1}{\cos(x)} \cdot (-\sin(x)) dx.$$

Použijeme větu o substituci, kde zvolíme $f(y) = \frac{1}{y}$ a $y = \varphi(x) = \cos(x)$.

Příklad.

Nalezněte primitivní funkci k funkci $f(x) = \operatorname{tg}(x)$ na intervalu $J = \left(\frac{\pi}{2}, \frac{3\pi}{2}\right)$.

Funkce f je na intervalu J spojitá a má zde tedy primitivní funkci. Nejprve upravme integrand

$$\int \operatorname{tg} x \, dx = \int \frac{\sin(x)}{\cos(x)} dx = - \int \frac{1}{\cos(x)} \cdot (-\sin(x)) dx.$$

Použijeme větu o substituci, kde zvolíme $f(y) = \frac{1}{y}$ a $y = \varphi(x) = \cos(x)$.

Funkce φ zobrazuje interval J na interval $(-1, 0)$ kde má f primitivní funkci $F(y) = \ln(-y)$. Navíc $\varphi'(x) = -\sin(x)$. Větu lze tudíž použít a dostáváme

$$\int \operatorname{tg}(x) \, dx = -\ln(-\cos(x)) + C, \quad x \in J.$$

Příklad.

Nalezněte primitivní funkci k funkci $f(x) = \operatorname{tg}(x)$ na intervalu $J = \left(\frac{\pi}{2}, \frac{3\pi}{2}\right)$.

Funkce f je na intervalu J spojitá a má zde tedy primitivní funkci. Nejprve upravme integrand

$$\int \operatorname{tg} x \, dx = \int \frac{\sin(x)}{\cos(x)} dx = - \int \frac{1}{\cos(x)} \cdot (-\sin(x)) dx.$$

Použijeme větu o substituci, kde zvolíme $f(y) = \frac{1}{y}$ a $y = \varphi(x) = \cos(x)$.

Funkce φ zobrazuje interval J na interval $(-1, 0)$ kde má f primitivní funkci $F(y) = \ln(-y)$. Navíc $\varphi'(x) = -\sin(x)$. Větu lze tudíž použít a dostáváme

$$\int \operatorname{tg}(x) \, dx = -\ln(-\cos(x)) + C, \quad x \in J.$$

Často se též substitute zapisuje jako $y = \cos x$, $dy = -\sin x \, dx$ a

$$\int \operatorname{tg} x \, dx = - \int \frac{1}{y} dy = -\ln|y| + C = -\ln(-\cos(x)) + C.$$

Substituce v neurčitém integrálu (v2)

Věta (O substituci II):

Nechť f je definována na intervalu (a, b) a nechť φ je bijekce intervalu (α, β) na (a, b) s nenulovou konečnou derivací v každém bodě intervalu (α, β) . Pak platí

$$\int f(\varphi(t))\varphi'(t)dt = G(t) + C \implies \int f(x)dx = G(\varphi^{-1}(x)) + C$$

Substituce v neurčitém integrálu (v2)

Věta (O substituci II):

Nechť f je definována na intervalu (a, b) a nechť φ je bijekce intervalu (α, β) na (a, b) s nenulovou konečnou derivací v každém bodě intervalu (α, β) . Pak platí

$$\int f(\varphi(t))\varphi'(t)dt = G(t) + C \implies \int f(x)dx = G(\varphi^{-1}(x)) + C$$

Důkaz.

Pomocí věty o derivaci inverzní funkce odvodíme, že

$$\begin{aligned} \left(G(\varphi^{-1}(x))\right)' &= G'(\varphi^{-1}(x)) \cdot \frac{1}{\varphi'(\varphi^{-1}(x))} = \\ &= f(\varphi(\varphi^{-1}(x))) \cdot \varphi'(\varphi^{-1}(x)) \cdot \frac{1}{\varphi'(\varphi^{-1}(x))} = f(x). \quad \square \end{aligned}$$

Příklad

Příklad.

Pomocí předchozí věty spočtete známý integrál

$$\int \frac{1}{\sqrt{1-x^2}} dx = \arcsin x + C.$$

Příklad

Příklad.

Pomocí předchozí věty spočtete známý integrál

$$\int \frac{1}{\sqrt{1-x^2}} dx = \arcsin x + C.$$

Integrand

$$f(x) = \frac{1}{\sqrt{1-x^2}}$$

je definován na intervalu $(a, b) = (-1, 1)$. Abychom se zbavili odmocniny ve jmenovateli položíme

$$x = \varphi(t) = \sin(t), \quad t \in (\alpha, \beta) := (-\pi/2, \pi/2).$$

Příklad, pokračování. . .

Funkce $\sin$ je na intervalu (α, β) rostoucí s nenulovou derivací $\varphi'(t) = \cos t$. Dále

$$\begin{aligned} G(t) &= \int f(\varphi(t)) \varphi'(t) dt = \int \frac{1}{\sqrt{1 - \sin^2 t}} \cos t dt = \\ &= \int \frac{\cos t}{\cos t} dt = \int 1 dt = t + C. \end{aligned}$$

Protože $t = \arcsin(x)$ uzavíráme,

$$\int \frac{1}{\sqrt{1 - x^2}} dx = \arcsin(x) + C.$$

Hlavní body

- 1 Neurčitý integrál
- 2 Integrace per partes
- 3 Věty o substituci v neurčitém integrálu
- 4 Další příklady

Hledání neurčitého integrálu

- Jenom malá část elementárních funkcí má primitivní funkci, která by byla elementární. Víme jen, že primitivní funkce existuje, ale nelze ji vyjádřit pomocí konečně mnoha operací (součet, součin, podíl, skládání a invertování) ze základních funkcí. Jako příklad uveďme

$$\int e^{-x^2} dx, \quad \int \frac{\sin(x)}{x} dx, \quad \int \frac{1}{\ln(x)} dx.$$

Důkaz tohoto tvrzení v této přednášce nebude podán.

Hledání neurčitého integrálu

- Jenom malá část elementárních funkcí má primitivní funkci, která by byla elementární. Víme jen, že primitivní funkce existuje, ale nelze ji vyjádřit pomocí konečně mnoha operací (součet, součin, podíl, skládání a invertování) ze základních funkcí. Jako příklad uveďme

$$\int e^{-x^2} dx, \quad \int \frac{\sin(x)}{x} dx, \quad \int \frac{1}{\ln(x)} dx.$$

Důkaz tohoto tvrzení v této přednášce nebude podán.

- Rozpoznat, kdy funkce má „rozumnou“ primitivní funkci, je často složité. Obecný návod (algoritmus) „jak integrovat“ lze dát pouze v případě racionálních funkcí a funkcí které lze na racionální vhodnou substitucí převést.

Hledání neurčitého integrálu

- Jenom malá část elementárních funkcí má primitivní funkci, která by byla elementární. Víme jen, že primitivní funkce existuje, ale nelze ji vyjádřit pomocí konečně mnoha operací (součet, součin, podíl, skládání a invertování) ze základních funkcí. Jako příklad uveďme

$$\int e^{-x^2} dx, \quad \int \frac{\sin(x)}{x} dx, \quad \int \frac{1}{\ln(x)} dx.$$

Důkaz tohoto tvrzení v této přednášce nebude podán.

- Rozpoznat, kdy funkce má „rozumnou“ primitivní funkci, je často složité. Obecný návod (algoritmus) „jak integrovat“ lze dát pouze v případě racionálních funkcí a funkcí které lze na racionální vhodnou substitucí převést.
- Integrace, na rozdíl od rutinního derivování, vyžaduje **cvik a zkušenost**.

Poznámka:

Vždy je však pomocí derivování možné ověřit, zda jsme ve výpočtu neudělali chybu!

Poznámka:

Vždy je však pomocí derivování možné ověřit, zda jsme ve výpočtu neudělali chybu!

Příklad.

Vypočtěte $\int x e^{x^2} dx$ a výsledek ověřte.

Pomocí substituce $y = x^2$,

$$\int x e^{x^2} dx = \frac{1}{2} \int e^y dy = \frac{1}{2} e^y + C = \frac{1}{2} e^{x^2} + C.$$

Ověření,

$$\left(\frac{1}{2} e^{x^2} + C \right)' = \frac{1}{2} (e^{x^2})' + 0 = \frac{1}{2} \cdot 2x e^{x^2} = x e^{x^2}.$$

Racionální lomené funkce

- Pro **racionální lomené funkce**, tedy funkce tvaru

$$\frac{p(x)}{q(x)},$$

kde p a q jsou polynomy, lze dát obecný algoritmus pro jejich integraci (metoda integrace pomocí rozkladu na parciální zlomky).

Racionální lomené funkce

- Pro **racionální lomené funkce**, tedy funkce tvaru

$$\frac{p(x)}{q(x)},$$

kde p a q jsou polynomy, lze dát obecný algoritmus pro jejich integraci (metoda integrace pomocí rozkladu na parciální zlomky).

- Touto problematikou se zde nebudeme plně zabývat. Omezíme se na případ kdy polynom $q(x)$ ve jmenovateli je stupně nejvýše dvě.

Racionální lomené funkce

- Pro **racionální lomené funkce**, tedy funkce tvaru

$$\frac{p(x)}{q(x)},$$

kde p a q jsou polynomy, lze dát obecný algoritmus pro jejich integraci (metoda integrace pomocí rozkladu na parciální zlomky).

- Touto problematikou se zde nebudeme plně zabývat. Omezíme se na případ kdy polynom $q(x)$ ve jmenovateli je stupně nejvýše dvě.
- V následující části přednášky tedy rozebereme, jak integrovat

$$\int \frac{p(x)}{q(x)} dx,$$

kde p je libovolný polynom a q je polynom stupně **nejvýše** dvě.

Stručný popis metody

Integrujeme $\int \frac{p(x)}{q(x)} dx$, stupeň q je menší nebo roven 2.

Stručný popis metody

Integrujeme $\int \frac{p(x)}{q(x)} dx$, stupeň q je menší nebo roven 2.

- ❶ Pokud to lze, **vyděl** polynom p polynomem q , pak

$$\frac{p(x)}{q(x)} = s(x) + \frac{r(x)}{q(x)},$$

kde stupeň polynomu r je nejvýše 1. Polynom s zintegrujeme snadno.

Stručný popis metody

Integrujeme $\int \frac{p(x)}{q(x)} dx$, stupeň q je menší nebo roven 2.

- ❶ Pokud to lze, **vyděl** polynom p polynomem q , pak

$$\frac{p(x)}{q(x)} = s(x) + \frac{r(x)}{q(x)},$$

kde stupeň polynomu r je nejvýše 1. Polynom s zintegrujeme snadno.

- ❷ Pokud je stupeň polynomu q roven 1, pak použijeme

$$\int \frac{b}{x-a} dx = b \ln |x-a| + C.$$

Stručný popis metody

Integrujeme $\int \frac{p(x)}{q(x)} dx$, stupeň q je menší nebo roven 2.

- ❶ Pokud to lze, **vyděl** polynom p polynomem q , pak

$$\frac{p(x)}{q(x)} = s(x) + \frac{r(x)}{q(x)},$$

kde stupeň polynomu r je nejvýše 1. Polynom s zintegrujeme snadno.

- ❷ Pokud je stupeň polynomu q roven 1, pak použijeme

$$\int \frac{b}{x-a} dx = b \ln |x-a| + C.$$

- ❸ Pokud má polynom q dvojnásobný kořen c , pak

$$\int \frac{ax+b}{(x-c)^2} dx = \int \frac{a}{x-c} + \frac{b+ac}{(x-c)^2} dx = a \ln |x-c| - \frac{b+ac}{x-c} + C.$$

Stručný popis metody

Integrujeme $\int \frac{p(x)}{q(x)} dx$, stupeň q je menší nebo roven 2.

- ❶ Pokud to lze, **vyděl** polynom p polynomem q , pak

$$\frac{p(x)}{q(x)} = s(x) + \frac{r(x)}{q(x)},$$

kde stupeň polynomu r je nejvýše 1. Polynom s zintegrujeme snadno.

- ❷ Pokud je stupeň polynomu q roven 1, pak použijeme

$$\int \frac{b}{x-a} dx = b \ln |x-a| + C.$$

- ❸ Pokud má polynom q dvojnásobný kořen c , pak

$$\int \frac{ax+b}{(x-c)^2} dx = \int \frac{a}{x-c} + \frac{b+ac}{(x-c)^2} dx = a \ln |x-c| - \frac{b+ac}{x-c} + C.$$

- ❹ Pokud je stupeň polynomu q roven 2 a jeho diskriminant je kladný, pak $\frac{r}{q}$ převedeme na tvar $\frac{b_1}{x-a_1} + \frac{b_2}{x-a_2}$ a použijeme **předchozí bod**.

Stručný popis metody

Integrujeme $\int \frac{p(x)}{q(x)} dx$, stupeň q je menší nebo roven 2.

- ❶ Pokud to lze, **vyděl** polynom p polynomem q , pak

$$\frac{p(x)}{q(x)} = s(x) + \frac{r(x)}{q(x)},$$

kde stupeň polynomu r je nejvýše 1. Polynom s zintegrujeme snadno.

- ❷ Pokud je stupeň polynomu q roven 1, pak použijeme

$$\int \frac{b}{x-a} dx = b \ln |x-a| + C.$$

- ❸ Pokud má polynom q dvojnásobný kořen c , pak

$$\int \frac{ax+b}{(x-c)^2} dx = \int \frac{a}{x-c} + \frac{b+ac}{(x-c)^2} dx = a \ln |x-c| - \frac{b+ac}{x-c} + C.$$

- ❹ Pokud je stupeň polynomu q roven 2 a jeho diskriminant je kladný, pak $\frac{r}{q}$ převedeme na tvar $\frac{b_1}{x-a_1} + \frac{b_2}{x-a_2}$ a použijeme **předchozí bod**.

- ❺ Pokud je stupeň polynomu q roven 2 a jeho diskriminant je záporný, pak použijeme **doplnění jmenovatele na čtverec**, integrál pak vede na $\arctg$.

Příklady

Ukázky použití metody na postupně se komplikujících příkladech.

Příklady

Ukázky použití metody na postupně se komplikujících příkladech.

- $$\int \frac{x^2}{x+1} dx = \int x - 1 + \frac{1}{x+1} dx = \frac{x^2}{2} - x + \ln|x+1| + C.$$

Příklady

Ukázky použití metody na postupně se komplikujících příkladech.

- $\int \frac{x^2}{x+1} dx = \int x - 1 + \frac{1}{x+1} dx = \frac{x^2}{2} - x + \ln |x+1| + C.$
- $\int \frac{3x-3}{(x-2)(x+1)} dx = \int \frac{1}{x-2} + \frac{2}{x+1} dx = \ln |x-2| + 2 \ln |x+1| + C.$

Příklady

Ukázky použití metody na postupně se komplikujících příkladech.

- $\int \frac{x^2}{x+1} dx = \int x - 1 + \frac{1}{x+1} dx = \frac{x^2}{2} - x + \ln|x+1| + C.$
- $\int \frac{3x-3}{(x-2)(x+1)} dx = \int \frac{1}{x-2} + \frac{2}{x+1} dx = \ln|x-2| + 2\ln|x+1| + C.$
- $\int \frac{1}{x^2-2x+2} dx = \int \frac{1}{1+(x-1)^2} dx = \int \frac{1}{1+y^2} dy = \operatorname{arctg} y + C = \operatorname{arctg}(x-1) + C,$ kde jsme použili substituci $y = x - 1$.

Příklady

Ukázky použití metody na postupně se komplikujících příkladech.

- $\int \frac{x^2}{x+1} dx = \int x - 1 + \frac{1}{x+1} dx = \frac{x^2}{2} - x + \ln|x+1| + C.$
- $\int \frac{3x-3}{(x-2)(x+1)} dx = \int \frac{1}{x-2} + \frac{2}{x+1} dx = \ln|x-2| + 2\ln|x+1| + C.$
- $\int \frac{1}{x^2 - 2x + 2} dx = \int \frac{1}{1 + (x-1)^2} dx = \int \frac{1}{1 + y^2} dy = \operatorname{arctg} y + C = \operatorname{arctg}(x-1) + C,$ kde jsme použili substituci $y = x - 1$.
- $\int \frac{x}{x^2 - 2x + 2} dx = \frac{1}{2} \int \frac{2x - 2 + 2}{1 + (x-1)^2} dx = \frac{1}{2} \int \frac{((x-1)^2)'}{1 + (x-1)^2} dx + \int \frac{1}{1 + (x-1)^2} dx = \frac{1}{2} \ln(1 + (x-1)^2) + \int \frac{1}{1 + (x-1)^2} dx,$ a na druhý integrál použijeme předchozí bod.

